

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2011) 4/2, 88-100

Bir Grup İlköğretim Öğrencisinin Bazı Psiko-Sosyal Değişkenlere Göre Empatik Beceri Düzeyleri*

Hadiye KÜÇÜKKARAGÖZ**

Yasin AKAY***

Tuncay CANBULAT****

Özet

Bu araştırmada, ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin bazı psiko-sosyal özelliklerine göre empatik beceri düzeyleri incelenmektedir. Araştırmanın evrenini, 2010-2011 eğitim-öğretim yılı İzmir ili Buca ilçesi Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilköğretim okullarında öğrenim gören 4. ve 5. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise Buca ilçesi Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilköğretim okulları arasından olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden seçkisiz örnekleme kullanılarak belirlenen 274 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırmada veri toplama araçları olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen "Bireysel Durum Formu" ve Bryant (1982) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Yılmaz-Yüksel (2003) tarafından yapılan "Çocuklar için Empati Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, öğrencilerin empatik becerilerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Bunun yanında öğrencilerin empatik becerilerinin sınıf, en uzun süre yaşadığı yer, ailesinin çocuğa karşı tutumu, kardeş sayısına, baştan kaçınıcı çocuk olduğuna ve ailede kimlerle yaşadığına göre anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Empati, Empatik Beceri Düzeyi, İlköğretim Öğrencisi*

* Cumhuriyet Üniversitesince düzenlenen X. Sınıf Öğretmenliği Sempozyumunda (2011) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı

*** Öğretmen Milli Eğitim Bakanlığı

**** Araş. Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı

The Level of Emphatic Skills of a Group of Elementary School Students According to Some Psycho-Social Variables

Abstract

In this research, level of empathic skills of a group of elementary school students in accordance with some psycho-social variables. The research was patterned with survey model. For collecting the data of the research, "Individual Status Form" developed by researchers and "Empathic skills inventory for children", developed by Bryant (1982), was adopted by Yılmaz-Yüksel(2003) for Turks school students were used. The universe and sample of the research is consisted of 274 subject who are 2010-2011 education year, elementary schools' fourth and fifth grade students on Buca, İzmir. According to findings of the survey it's seen that there are meaningful differences in emphatic skills of students considering gender, while on the other hand there are no meaningful considering students grade, with whom they live in the family, number of brothers or/and sisters, the place they have lived for longest, which number they are among their brother or/and sisters and attitudes of their families.

Key Words: Emphaty, Emphatic Skills Levels, Elementary School Students.

GİRİŞ

İnsan yaşamında, anne karnından başlayıp ölüme kadar devam eden bir iletişim süreci vardır. Çağımızın en önemli gereksinimlerinden olan iletişim becerisi, bireyin çocukluk yıllarından başlayarak kişiliğinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Yapılan araştırmalar iletişim kurma yöntemlerinin, bireyin hayatında ne kadar önemli olduğunu ve kişilik gelişimi üzerindeki olumlu-olumsuz etkilerini göz önüne sermektedir. İnsanların iletişim kurarken sahip oldukları psiko-sosyal özellikler ve empatik beceri düzeyleri iletişimin kalitesini etkilemektedir (Dökmen, 1987; Ersanlı, 1993; Köseoğlu, 1994).

Kişinin anlatmaya çalıştığı şeyin ya da vermeye çalıştığı mesajın, aynı zamanda nasıl algılanabileceği ve anlaşılabilmesine dair bilgisi olması ve bunu dikkate alarak iletişim kurma çabasında bulunması o iletişim sürecini daha kaliteli kılar. Bu anlamda kişilerin empatik beceri düzeyleri, iletişim sürecinin kalitesinde çok önemli bir yere sahiptir. Kişinin karşısındaki bireyin duygu ve düşüncelerini

anlamasına yardımcı olan empatik beceri, genel iletişim becerisinin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Empati, kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir (Rogers, 1975).

Empatik beceriden yoksun bireylerin iletişimlerinde birbirlerini yanlış anlamaları ve incitmeleri söz konusudur. Aynı durum çocuklar için de geçerlidir. Empatik becerisi düşük olan çocuğun arkadaşlarını, ailesini ve öğretmenlerini anlama da güçlüklerle karşılaşması olasıdır; bu da onun çevresi tarafından dışlanmasına neden olabilir (Yılmaz-Yüksel, 2003). Çocukluk çağında yaşanan birçok ruhsal ve davranışsal problem empatik yaklaşım sayesinde erkenden tanınabilir ve müdahale etmesi kolaylaşabilir. Çünkü çocuklar yaşadıkları sıkıntıları genellikle davranışları ve tutumları ile ifade edebilirler (Temur, 2006). Empatik yaklaşım sayesinde hem çocukların birbirlerine karşı tutumları hem de ebeveynlerin çocuklara karşı tutumları birçok problemi başlamadan çözebilir.

Yapılan bazı araştırmalarda empatik beceri farklı değişkenlere göre incelenmiştir. Cinsiyete göre empatik becerinin farklılık gösterip göstermediğinin incelendiği araştırmalarda cinsiyete göre farklılık oluşmadığı bulgusu elde edilmiştir (İşçen, 2006; Genç ve Kalafat, 2008). Çetin (2008) yaptığı araştırmada, ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin empatik beceri düzeyleriyle cinsiyet, anne öğrenim düzeyi, ailenin gelir düzeyi, doğuş sırası, anne baba tutumları arasında anlamlı farklılık oluşurken; baba öğrenim düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Dev (2010) ilköğretim okullarında görevli öğretmen ve okul yöneticilerinin empatik beceri düzeylerini ölçmek ve mesleki ve sosyal düzeydeki iletişimlerine katkıda bulunma amacıyla yaptığı araştırmasında; ilköğretimde görevli yönetici ve öğretmenlerin empatik beceri düzeyleri ile cinsiyet, çalışılan kurum sayısı ve yaş değişkenleri arasında anlamlı farklılaşma bulunmuştur. Başka bir araştırmada, kişilerarası etkileşim gerektiren meslek üyelerinin empati yeteneklerinin bireysel farklılıkları anlamalarına yardımcı olduğu,

empati becerileri ile kişilik özellikleri arasında ilişki olduğu saptanmıştır (Berger, 1984 Akt: Şahin ve Ünüvar, 2011).

Bu araştırmada ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileriyle çalışılmıştır. Bu yaş grubundaki çocukların okul çağına gelinceye kadar kişilik gelişimlerinin bir parçası olan empatik beceri düzeylerinin etkilendiği önemli öğelerden bir tanesinin sahip oldukları psiko-sosyal özellikler olduğu düşünülmektedir. Bu çağdaki çocukların aile ile olan ilişkileri ve etkileşimleri, kişilik gelişimleri hakkında önemli bilgiler vereceği gibi eğitim açısından da önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Empati ile ilgili yetişkinlere yönelik yurt içinde ve yurt dışında birçok araştırma bulunmaktadır. İlgili alan yazında çocuklara yönelik bu alanda yeterli araştırma bulunmadığı düşünüldüğünde, bu araştırmanın bulgularının çocukların psiko-sosyal özelliklerinin empati becerilerine göre değerlendirmesini sağlamasının yanında ilgili alan yazına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırma eğitim-öğretim ortamında empati konusunu güncelleştirip üzerinde düşünme ve tartışma ortamı yaratacağı, ilköğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlere programlarının hazırlanmasına ve empati ile ilgili araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Problem Cümlesi

Bir grup ilköğretim öğrencisinin bazı psiko-sosyal değişkenlere göre empatik beceri düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?

Araştırmanın alt problemleri

Yukarıda ifade edilen araştırmanın problem cümlesine dayalı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Bir grup ilköğretim öğrencisinin;

1. Cinsiyetine,
2. Sınıfına,
3. Ailede kimlerle yaşadığına,

4. Kardeş sayısına,
5. Baştan kaçınıcı çocuk olduğuna,
6. En uzun süre yaşadığı yere,
7. Ailesinin çocuğa karşı tutumuna,

göre empatik beceri düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, betimsel nitelikli tarama modelinde yürütülmüştür. Bilindiği gibi betimsel araştırmalar, ilgilenilen durumu tanımlamayı amaçlamaktadır ve var olan durumu, var olduğu biçimde ve nesnel bir yaklaşım ile ortaya koyma üzerine temellenmektedir (Karasar, 1999: 77). Bu çalışmada da, ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin; empatik beceri düzeylerinin bazı psiko-sosyal değişkenlere göre değişip-değişmediği betimlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2010-2011 eğitim-öğretim yılı İzmir ili Buca ilçesi Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilköğretim okullarında öğrenim gören 4. ve 5. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise Buca ilçesi Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilköğretim okulları arasından olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden seçkisiz örnekleme kullanılarak elde edilmiştir. Seçkisiz örnekleme belirlenen özelliklere sahip olan bir evrenden, istatistiksel hesaplarla evreni temsil edebilme büyüklüğüne sahip ve tamamen rastgele bir örneklem seçmeye dayanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 104). Seçkisiz örnekleme kullanılarak 4. sınıf 131 öğrenci ve 5. sınıf 143 öğrenci olmak üzere toplam 274 ilköğretim öğrencisine ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğrencilerin psiko-sosyal özelliklerini belirlemeye yönelik "bireysel durum formu" yazarlar tarafından

hazırlanmıştır. Bilgi Toplama Formu; öğrencilerin yaşı, cinsiyeti, kardeş sayısı, baştan kaçınıcı çocuk olduğu, ailede kimlerle yaşadığı, en uzun süre yaşadığı yer, ailesinin çocuğa karşı tutumu ile ilgili bilgileri elde etmek için kullanılmıştır.

Çocuklar İçin Empati Ölçeği

Bu ölçek 1982 yılında Bryant tarafından geliştirilmiş ve Yılmaz-Yüksel (2003) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Çocuklar İçin Empati Ölçeğinin güvenilirliği, iç tutarlılık kat sayısının hesaplanması ve test-tekrar test tekniğiyle araştırılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık düzeyi, Cronbach Alfa katsayısı .70 olarak bulunmuştur. Ölçeğin kararlılık düzeyi; Person-Momentler Çarpım Korelasyon katsayısı yoluyla hesaplanmış ve $r=.69$ ($p<.001$) olarak bulunmuştur. Bu araştırmada da ölçeğin iç tutarlılık düzeyi, Cronbach Alfa katsayısı 0.62 olarak bulunmuştur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma verilerinin analiziyle elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir. İlköğretim öğrencilerinin bazı psiko-sosyal özelliklere göre empatik beceri puanları arasındaki ilişki Tablo 1 de verilmektedir.

Tablo 1. İlköğretim öğrencilerinin bazı değişkenlere göre empatik beceri puanlarına ilişkin t/F testi sonuçları

Değişkenler		N	Ort.	SS	sd	t/F	p
Cinsiyet	Kadın	132	13,38	3,15	272	4,68	0,000
	Erkek	142	11,66	2,95			
Sınıf	4. Sınıf	131	12,75	2,90	272	1,18	0,188
	5. Sınıf	143	12,25	3,37			
Ailede kimlerle yaşadığı	Anne- Baba	250	12,53	3,07	272	0,67	0,508
	Anne	24	12,08	4,02			
Kardeş sayısı	1	51	12,68	3,19	270	0,510	0,676
	2	149	12,03	3,09			
	3	49	12,23	3,51			

	4	25	13,02	2,90			
Baştan Kaçınıcı Çocuk Olduğu	1.	134	12,67	3,05	271	0,840	0,433
	2.	98	12,15	3,38			
	3.	42	13,09	3,02			
En uzun süre yaşadığı yer	Köy	36	12,72	3,28	271	2,38	0,788
	Şehir	48	12,62	3,22			
	Büyük Şehir	190	12,41	3,11			
Ailesinin Çocuğa Karşı Tutumu	Aşırı	42	11,64	3,04	271	2,108	0,124
	Disiplinli						
	Demokrat	179	12,55	3,18			
	Aşırı Koruyucu	53	12,94	3,10			

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin empatik becerileri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Kız öğrencilerin empatik beceri düzeyi puan ortalamaları, erkek öğrencilerin empatik beceri düzeyi puan ortalamalarından daha yüksektir. Bu durum kızların empatik becerilerinin erkeklerin empatik becerilerinden daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Kültürümüzde erkek çocuklara daha fazla değer verildiği bilinmektedir. Bu nedenle erkek çocuğun diğerlerini anlamak, kendini başkasının yerine koyabilme becerisini geliştirme gereksinimi kızlara göre daha az olabilir. Ayrıca, Ausubel (1969) kız çocukların temel eğitim çağında öğretmen ve okulun sosyal beklentileri olan sakinlik, ağırbaşlılık ve uysallık gibi taleplere toplumunda genel beklentilerinden dolayı daha uyumlu cevap vermektedirler (Akt. Küçükkaragöz, 1994). Bu durumun kız çocukların empati becerisinin gelişmesine katkı sağladığı düşünülmektedir.

Filiz (2009) araştırmasında lise öğrencilerinin empatik eğilim ve saldırganlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta olduğunu bulmuştur. Bu farklılık kız öğrenciler lehinedir (Filiz, 2009: 93). Empati gelişimi ile ilgili yapılan farklı araştırmalarda da kız çocuklarının (11-18 yaş) erkek çocuklarından anlamlı düzeyde daha empatik olduğu belirlenmiştir (Kalliopuska, 1983; 1987). İşçen'in

(2006) araştırmasına göre ise empatik beceri cinsiyete göre farklılık göstermemektedir (İşçen,2006: 82). Dünyaya geldiği andan itibaren çocuğa yönelik yetiştirme tutumlarını belirleyen en önemli etmenlerden biri cinsiyettir. Cinsiyetler arasında, empatik beceri düzeyinde ortaya çıkan farkların, çocuğun cinsiyetine göre yetiştirilme tarzlarındaki farklılıkla ilgili olabileceği söylenebilir. Kız çocukları, erkeklere göre daha uyumlu ve anlayışlı olma konusunda çevre tarafından yönlendirilmektedir. Bu ise kızların empati kurmasını kolaylaştırıcı nedenler arasında sayılabilir. Erkek çocukların empatik eğilimlerinin düşük olması ise yine yetiştirilme tarzı nedeniyle erkeklerin duygularını rahat ifade edememesiyle açıklanabilir (Rehber, 2007).

Öğrencilerin empatik beceri düzeyleri 4. sınıf öğrencilerinin empatik beceri puanı ortalamaları 12,75; 5. sınıf öğrencilerinin puan ortalaması ise 12,25 olarak bulunmuştur. Bu ortalamalar sınıf düzeyi değişkeninde anlamlı farklılık göstermemektedir. Buna karşın Kalliopuska (1987), 8- 16 yaş grubu çocuklarıyla yaptığı araştırmada yaşla birlikte empatinin anlamlı ölçüde arttığını belirtmiştir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrencilerin empatik beceri düzeyleri ailede kiminle yaşadığına göre anlamlı bir fark göstermemektedir. Empatik beceri puan ortalamaları anne-babayla yaşayan öğrencilerde 12,53 iken, annesiyle yaşayan öğrencilerde 12,08'dir. Anne-babayla birlikte yaşayan öğrencilerin empatik becerileri puan ortalamaları daha yüksektir denebilir.

Öğrencilerin, kardeş sayısına göre empatik beceri düzeyleri anlamlı farklılık göstermemektedir ($F_{(3-270)}= 1,15; p>0,05$). Bu bulgu ile öğrencilerin, sahip oldukları kardeş sayılarının empatik beceri düzeylerini etkilemediği söylenebilir. Kardeş sayısı 4 olan öğrencilerin empatik becerileri diğer kardeş sayılarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Araştırma bulgularına paralel olarak Köksal (1997) yaptığı araştırmada empatik beceriyle ile kardeş sayısı arasında anlamlı düzeyde fark bulamamıştır.

Öğrencilerin empatik beceri düzeyleri ailede çocuklar arasında baştan kaçınıcı çocuk olduğuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($F_{(2-271)}=0,99; p>0,05$). Bu bulgu, kardeş sayısına göre empatik beceri düzeyleri arasındaki ilişkiyle paralellik

göstermektedir. Buna göre çocuğun ailede baştan kaçınıcı çocuk olduğunun empatik beceri düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı düşünölmektedir. Araştırmanın bulgularıyla benzer başka araştırmalarda vardır. Yapılan bazı araştırmalarda doğum sırasının, empatik beceri puanları üzerinde istatistiksel olarak önemli bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Köksal, 1997; Dilekmen, 2005).

Öğrencilerin en uzun yaşadığı yere göre empatik beceri puan ortalamaları değerlendirildiğinde köyde yaşayanların puan ortalaması 12,72; şehirde yaşayanların puan ortalaması 12,62; büyük şehirde yaşayanların puan ortalaması 12,41 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre köyde yaşayanların empatik becerileri daha iyidir denebilir, ancak bu ortalamalar anlamlı farklılık göstermemektedir.

Öğrenci ailelerinin çocuklara karşı tutumuna göre empatik beceri puan ortalamaları aşırı koruyucu ailelerde 12,94; demokrat ailelerde 12,55; aşırı disiplinli ailelerde 11,64 olarak bulunmuştur. Bu ortalamalarda aşırı koruyucu ailelerin çocuklarının empatik becerisi daha yüksektir denilebilir. Bu ortalamalar, çocukların empatik beceri düzeylerinde anlamlı farklılık göstermemektedir. Aile tutumunun empatik beceriye etkisiyle ilgili yapılan araştırmalarda; Hoffman (1977) belirli bir kapasiteyle dünyaya gelen çocukların uygun şekilde yetiştirilmesi sonucunda, çocukta empatik becerinin gelişeceğini öne sürmüştür. Cotton (2001) otoriter olmayan annelerin çocuklarının, duygusal ve bilişsel empati seviyelerinin, ceza verici annelerden daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ailenin kullandığı disiplin tekniği çocukta empatinin gelişimini etkileyen bir faktördür. Baskıcı disiplin uygulamayan ailelerin çocuklarının empati gelişimi daha olumlu olmaktadır (Yılmaz-Yüksel, 2003). Yapılan bir araştırmada ise anne-baba tutumları ile öğrencilerin empatik becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Dilekmen, 2005).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İlköğretim öğrencilerin empatik beceri düzeylerinin çeşitli değerkenlere göre incelendiği bu çalışma sonunda başlıca şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmada empatik beceri düzeyi ile cinsiyet değişkenleri arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Araştırmada öğrencilerin empatik beceri düzeyleri sınıfa, ailede kimlerle yaşadığına, kardeş sayısına, baştan kaçınıcı çocuk olduğuna, en uzun süre yaşadığı yere, ailesinin tutumuna göre anlamlı farklılıklar göstermemektedir.

Bu sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir:

1. Okulda ve aile ortamında çocuğun empatik beceri kazanması ile ilgili çalışmalar yapılabilir.
2. Anne-baba ve eğitimciler kız ve erkek çocuk ayırt etmeksizin empatik beceri konusunda iyi bir model olup çocukların empatik beceri kazanmalarında yardımcı olabilir.
3. İlköğretim okullarında eğitim programlarına empati eğitimine yönelik dersler konulabilir.
4. Empatik beceri düzeyi düşük olan öğrencilerin aileleriyle işbirliği yapılarak empatik beceri konusunda aile eğitim seminerleri verilebilir.
5. İlköğretim okullarında psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri içersinde empati eğitimi verilebilir.
6. İlköğretim okullarında farklı yaş gruplarına yönelik empati eğitim programı hazırlanabilir. Dolayısıyla her yaştaki çocukların empatik becerileri geliştirilebilir.
7. Empati geliştirilebilir bir beceri olduğu için çocukların empatik becerileri sürekli izlenebilir ve gerektiğinde empatik beceriye yönelik bireysel eğitim programları uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Ausubel, D. P. (1969). *Theory and Problems of Child Development*. New York: Grune and Startton inc.
- Cotton, K. (2001). *Developing Empaty in Children and Youth*. www.nwrel.org adresinden 12.03.2011 tarihinde alınmıştır.
- Çetin, N. C. (2008). İlköğretim Dördüncü Sınıf Örencilerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Anne-Baba Tutumları ve Özsaygı ile İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dev, N. (2010). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Yönetici Ve Öğretmenlerin Empatik Beceriler Açısından Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilekmen, M. H. (2005). *Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Empatik Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dökmen, Ü. (1987). Empati kurma becerisi ile sosyometrik statü arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20 (1-2): 183-188.
- Dökmen, Ü. (1995). *Sosyometri ve Psikodrama*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

_____Hadiye KÜÇÜKKARAGÖZ, Yasin AKAY, Tuncay CANBULAT 99

Ersanlı, K. (1993). İnsan ilişkilerinde empatik yaklaşımın yeri ve önemi. *Milli Eğitim Dergisi*. 5, 70-72.

Filiz, A. (2009). *Farklı Lise Türlerindeki Öğrencilerin Empatik Eğilimleri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

Genç, S.Z., Kalafat, T., (2008). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile empatik becerilerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 19: 211-222.

Hoffman, M. L. (1977). Sex Differences in Empathy and Related Behaviours. *Psychological Bulletin*. (84).

İşçen, P., (2006). *Onkologların Çatışma Eğilimlerinin, Empatik Becerilerinin, İş Doyumlarının ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Kalliopuska, M. (1983). Empathy in School Students. University of Helsinki Department of Psychology. 18 p.

Kalliopuska, M. (1987). The Relation of Empathy and Self Esteem with Active Sporting. Biennial Meeting of The International Society for The Study of Behavioral Development (July 12-16 1987). Tokyo. Japan.

Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi- Kavramlar, İlkeler, Teknikler-*. Ankara: Nobel Yayın

Köksal, A. (1997). *Müzik Eğitimi Alan ve Almayan Ergenlerin Empatik Becerilerinin ve Uyum Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Köseoğlu, S. (1994). *Psikolojik Danışmanların Empatik Becerilerinin ve Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçükkaragöz, H. (1994). Cinsiyet Rolü ve Okul Davranışa Etkisi. I. Eğitim Bilimleri Kongresi Sözlü Bildiri. 28-30 Nisan. Adana: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rogers C. R. (1975). Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir. (İngilizceden Çeviren: F. Akkoyun). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 16 (1).
- Şahin, H., Ünüvar, P. (2011). Eğitim fakültesi öğrencilerinin empatik becerileri ve kişilik özelliklerinin belirlenmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6 (1) 1216-1226
- Temur, B. (2006). Empatiyi Öğretmek. www.minikeller.com internet adresinden 10.03.2011 tarihinde elde edilmiştir.
- Yıldırım A., Şimşek H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (7. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz-Yüksel, A. (2003). *Empati Eğitim Programlarının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.